

УДК378.091.212:37.005.336.5

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ольга Кочкурова, Олена Федорова, Ганна Єрмак

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті порушено проблему професійного становлення майбутніх педагогів у процесі професійного навчання. Розкрито сутність поняття «професійна ідентичність». За результатами теоретичного аналізу визначено, що професійна ідентичність є динамічною системою, що формується під час здобуття професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності. У професійному становленні педагога професійній ідентичності належить центральне місце, що є результатом усвідомлення своєї тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, впевненості у своїй ефективності, відчуття себе як професіонала. Професійна ідентифікація педагога – невіддільний складник професійної свідомості особистості.

Анотация:

Кочкурова Ольга, Федорова Елена, Єрмак Анна.
Педагогические условия становления профессиональной идентичности будущих педагогов.
Статья посвящена проблеме профессионального становления будущих педагогов в процессе профессионального обучения. Раскрыта суть понятия «профессиональная идентичность». По результатам теоретического анализа определено, что профессиональная идентичность – это динамическая система, которая формируется во время профессионального обучения и активного развития профессиональной компетентности. В профессиональном становлении педагога профессиональная идентичность занимает центральное место, что является результатом осознания своей тождественности с профессиональной деятельностью и сообществом, уверенности в своей эффективности, ощущения себя как профессионала. Профессиональная идентификация педагога является неотъемлемой составляющей профессионального сознания личности.

Resume:

Kochkurova Olga, Fedorova Olena, Yermak Hanna.
Pedagogical Conditions of the Formation of Future Teachers' Professional Identity.

In the context of reformation of the education of Ukraine, the requirements for the identity of the modern teacher are growing significantly. These changes are required, at the stage of professional training, to shape the personality of future teachers, to develop in them professionally significant qualities, creative potential, professional self-realization. That is why the development of his / her professional identity, which is closely related to the issues of professional self-determination and personal development, becomes especially valuable in the structure of the future teacher's personality. For the future teacher, the formation of a professional identity is an extremely important factor in his/her successful professional activity, professional growth and professional development. The article is devoted to the problems of professional formation of future teachers in the course of professional training. The article reveals the essence of the concept of "professional identity". According to the results of theoretical analysis, it is determined that professional identity is a dynamic system that is formed in the process of professional education and active development of professional competence. Scholars emphasize that professional identity is a part of personal identity. In the professional development of the teacher, professional identity occupies a central place, which is a result of the awareness of one's identity with one's professional activity and community, confidence in one's effectiveness, feeling of being a professional. The professional identification of the teacher is an integral part of the professional consciousness of the individual. The author describes the main forms of professional identification: contrast-positive form, contrast-negative form, perspective-positive form, perspective-negative form and intermediate form. The professional identity of the teacher is regarded as an integral characteristic of the individual. The criteria of formation of professional identity of the teacher are cognitive, evaluation, value and connective criteria. The process of formation of professional identity of students-future educators has three main stages: primary choice of profession, confirmation or denial of primary choice, realization of primary choice in professional activity. A necessary condition for the development of a teacher's professional identity is the teacher's personality, personal and professional potential, as well as the specific knowledge and skills required for a particular activity. The period of study at a higher education institution is a very important step in the process of formation of the professional identity of future teachers.

Ключові слова:

професійна ідентичність; професійна ідентифікація; професійно-педагогічна ідентичність; майбутні педагоги.

Ключевые слова:

профессиональная идентичность; профессиональная идентификация; профессионально-педагогическая идентичность; будущие педагоги.

Key words:

professional identity; professional identification; professional-pedagogical identity; future educators.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження нових науково-

інформаційних технологій, а також конкурентоспроможних на ринку праці. Про це свідчать нормативно-правові документи, зокрема такі, як «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки», «Національна

стратегія у сфері прав людини», Концепція Нової української школи (2017), Положення про загальноосвітній навчальний заклад від 27 серпня 2010 року та Закон України «Про освіту» (2017). Реалізація цих завдань значною мірою залежить від уведення нової моделі вищої освіти в Україні. У цьому контексті вагомою стає проблема формування професійної ідентичності майбутніх педагогів, що є не менш важливою, ніж високий рівень їхніх знань. З огляду на це, формування особистості майбутніх педагогів, розвиток їхніх професійно-значущих якостей, творчого потенціалу, професійної самореалізації має відбуватися ще на етапі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Центральне місце в професійному становленні вчителя належить формуванню його професійної ідентичності. Так, зокрема, професійну ідентичність досліджували М. Абдуллаєва, Н. Волянюк, Г. Гарбузова, О. Єрмолаєва, Г. Ложкін, А. Лукіяничук, А. Маслоу, Л. Мітіна, Ю. Поваренков, Є. Чорний, А. Шатохін, Л. Шнейдер та ін.

Проблему професійно-педагогічної ідентичності вивчали В. Абдрашитов, Н. Антонова, Н. Балицька, Т. Березіна, З. Єрмакова, Н. Жигінас, Ж. Зайнобіддінов, В. Зливков, Н. Кузьміна, А. Лукіяничук, Т. Міщенко, З. Оруджев, М. Павлюк, Ю. Поваренков, В. Сафін та ін.

Аналіз проблеми професійної ідентичності свідчить про те, що науковці приділяють особливу увагу проблемі професійної ідентичності в контексті підготовки майбутніх фахівців. Так, наприклад, О. Коропецька розглядає проблему професійної ідентичності в контексті реформування освіти в Україні [10]. Є. Єрмолаєва визначає професійну ідентичність як комплексну характеристику відповідності суб'єкта і діяльності [8]. Теоретичні аспекти професійної ідентичності та психологічні особливості її формування під час тренінгу презентували Л. Шнейдер [22] та І. Мельничук [14]. Ю. Поваренков [19] розглядає феномен професійної ідентичності як провідну тенденцію становлення суб'єкта професійного шляху; як емоційний стан, у якому перебуває особистість на різних етапах професійного шляху; як явище, що виникає на основі ставлення до професійної діяльності та професіоналізації загалом; як засіб соціалізації, самореалізації та задоволення рівня домагань особистості на основі ставлення до себе як до суб'єкта професійного шляху, професіонала; як підструктуру суб'єкта професійного шляху, що реалізується у формі функціональної системи та спрямовується на досягнення певного рівня професійної ідентичності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов

становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі їхньої професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях А. Лукіяничук [12-13] професійна ідентичність розглядається як динамічна система, що формується в процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності та впливає на ціннісно-смыслову сферу й удосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста.

М. Абдуллаєва [1] професійну ідентичність визначає як багатомірне утворення, яке розрізняється за ступенем складності та будови.

У роботах вітчизняних дослідників [2], [6.] [7], [9,] [14], [15] йдеться про те, що професійна ідентичність, будучи частиною особистісної ідентичності, являє собою системне, динамічне та структурне явище, що характеризує прийняття індивідом професійних ціннісних позицій. Оцінювання професійної ідентичності відбувається на основі суб'єктивних показників, ураховуючи професійну самооцінку, професійне самовизначення, задоволеність працею, професією, кар'єрою, собою тощо.

Вузьке й широке тлумачення професійної ідентичності наводять Г. Ложкін та Н. Волянюк. У вузькому розумінні професійна ідентичність розглядається дослідниками як самосвідомість, система уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності. У широкому – професійна ідентичність є поняттям, у якому формовиявляються концептуальні уявлення людини про її місце в професійній групі чи спільноті; ці уявлення супроводжуються певними ціннісними й мотиваційними орієнтаціями [11, с. 123].

А. Назиров [16] трактує професійну ідентичність як рівень професійного розвитку, за якого відбувається самоототожнення особистості з обраною професією, з її соціальними та рольовими функціями, вимогами та завданнями.

Професійну ідентичність Т. Стефаненко [21] сприймає як усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, її оцінкою, психологічною значущістю членства в ній, своєрідною ментальністю, відчуттям своєї професійної компетентності, самостійності та самоєфективності (переживання своєї професійної цілісності та визначеності).

Професійну ідентичність Т. Міщенко [15] визначає як розуміння людиною професії, сприйняття себе в професії, уміння добре та з користю для інших виконувати свої професійні функції.

Центральне місце в професійному становленні педагога посідає формування його професійної ідентичності, що є результатом усвідомлення

індивідом своєї тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, знання меж своєї професійної компетенції та впевненості у своїй ефективності, відчуття себе як професіонала [4, с. 25].

Професійна ідентифікація – невіддільний складник професійної самосвідомості особистості, що передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, наявність мотиваційних структур, які спонукають особистість до ефективної професійної діяльності [17]. Досягнення професійної ідентичності знижує тривожність, невпевненість, авторитарність, підвищує особистісний потенціал [5].

Основним параметром професійного розвитку фахівця, на думку Ж. Вірної, є професійна ідентифікація – усвідомлення особистістю образу професійної діяльності та власних можливостей ефективної реалізації в ній. В одній зі своїх праць [7] дослідниця виділяє такі форми професійної ідентифікації:

– контрастно-позитивна форма – цілковитий збіг в оцінюванні реального Я, ідеального Я і професійного Я. Така збалансованість в усвідомленні самого себе та значення професійної діяльності пояснюється розвинутим соціалізованим смислом, коли людина виявляє вміння чітко визначати та використовувати умови і засоби професійної діяльності;

– контрастно-негативна форма – цілковите розходження в оцінюванні реального Я, ідеального Я і професійного Я. Така неузгодженість супроводжується неадекватним усвідомленням себе та професійної діяльності через брак (втрату) значення професійної діяльності і, можливо, життєвого смислу;

– перспективно-позитивна форма – цілковитий збіг в оцінюванні реального Я та ідеального Я, професійного Я та ідеального Я, що свідчить про ідеалізоване бачення себе як професіонала. Факт розходження в оцінюванні реального Я і професійного Я пояснюється інструментальними характеристиками самооцінки особистості, позбавленими адекватного стимулювання;

– перспективно-негативна форма – збіг в оцінюванні професійного Я та ідеального Я, за неадекватного оцінювання реального Я і професійного Я та ідеального Я і реального Я. Як наслідок – відбувається деформація в адекватності оцінок і самоконтролю особистості в професійній діяльності та в життєвих ситуаціях;

– проміжна форма – порушення ідеального усвідомлення себе і професійного образу, що є наслідком не тільки неадекватної самооцінки, а й розходження усвідомлення цілей і засобів професійної діяльності з власними можливостями людини [7, с. 185–186].

Професійну ідентичність педагога Н. Жигінас [9] визначає як інтегральну характеристику особистості. Вона може належати, з одного боку, до соціальної ідентичності, оскільки не вичерпується прийняттям відповідних професійних ролей і функцій, а з іншого – безпосередньо не належить і до самої ідентичності, оскільки ставлення до себе як до професіонала є лише одним із показників сформованості професійної ідентичності. Інтегральність такої характеристики особистості полягає в тому, що в структурі професійної ідентичності представлені обидві форми ідентичності.

Професійна ідентичність педагога виконує такі функції: розвиток «професійного почуття», тобто емоційного прийняття себе як людини, яка займається певною справою; усвідомлення певної ментальності; упевненість у своїй професійній належності, самостійності та ефективності; переживання своєї професійної цілісності та визначеності. Професійну ідентичність характеризує приєднання та накладання образу професії (з усіма її закономірностями) на особливості конкретної особистості [9, с. 24].

Феномен професійної ідентичності вчителя основної школи, на думку М. Павлюк [18], є багатомірним і складним. А це, зі свого боку, означає, що професійна ідентичність не може мати який єдиний універсальний критерій чи показник. У роботах М. Павлюк наведено критерії становлення професійної ідентичності вчителя основної школи та визначено рівні її сформованості на основі показників пізнавального, оціночно-ціннісного та конативного критеріїв.

Оціночно-ціннісний критерій визначає ставлення вчителя основної школи до себе як до професіонала, рівень самооцінки професійних якостей, інтегральне відчуття за чи проти власного «Я», самовпевненість, аутосимпатію, очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самоповагу, самоприйняття, самозвинувачення, саморозуміння, ставлення до діяльності.

Пізнавальний критерій виявляє знання вираженості своїх професійно важливих якостей, авторитарність, егоїстичні тенденції, агресивність, підозрілість, підпорядкованість, залежність, доброзичливість, альтруїстичність тощо.

Конативний критерій оцінює рівень адаптації, самоприйняття, інтегральне прийняття інших, емоційний комфорт, прагнення домінувати, інтернальність, самокерівництво, рівень адаптованості до професії, стратегії поведінки в конфлікті: суперництво, уникнення, компроміс, співробітництво, пристосування.

Розвиток професійної ідентичності вчителя, на переконання Н. Жигінас [9], може відбуватися в таких напрямах:

- розвиток потреб та інтересів;
- формування домагань особистості в плані визначення того, ким та яким людина себе бачить;
- більш глибоке усвідомлення себе, своїх можливостей і потреб.

На думку М. Павлюк [18], необхідною умовою розвитку професійної ідентичності вчителя є його особистість, особистісний і професійний потенціал, а також спеціальні знання й уміння, необхідні для певного виду діяльності.

Період навчання в закладі вищої освіти є дуже важливим етапом процесу становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів, оскільки майбутній спеціаліст здобуває необхідні знання, набуває вміння та навички, знайомиться з колегами та переймає їхній досвід, уточнює свої уявлення про обрану спеціальність [3], [6], [19], [20].

Так, наприклад, Н. Балицька звертає увагу на актуальність дослідження становлення професійної ідентичності студентів – майбутніх педагогів: «У сучасних умовах суспільний розвиток може здійснювати тільки творчо мисляча, всебічно розвинена особистість. Тому, природно, підвищуються вимоги до особистості вчителя, його психологічного образу та професійної підготовки. Зараз, як ніколи, суспільству необхідні спеціалісти, які поєднують у собі глибоку професійну підготовку, відповідальність, прагнення до оновлення та збагачення своїх знань. Тому особливу увагу необхідно приділяти професійній підготовці майбутнього вчителя, формувати його самосвідомість та професійну самоідентичність» [3, с. 241].

На думку А. Лукіянчук, особливу роль у взаємодії особистості та діяльності у студентському віці відіграє ідентифікація, у процесі якої розвивається важлива для майбутнього педагога якість діяльності – професійна ідентичність, що дасть змогу йому увійти в професійну діяльність з оптимальними вміннями самовдосконалення, сприятиме оптимальній професійній адаптації. Така здатність майбутнього вчителя, як зауважує дослідниця, повинна формуватися ще під час навчання у вищому навчальному закладі [10, с. 371].

Формування професійної ідентичності педагога, на думку Т. Березіної [4], – складний багатомірний високотехнологічний процес, опис структурно-динамічної моделі якого може бути здійснений особою на індивідуальному, особистісному та суб'єкт-діяльнісному рівнях.

Модель формування професійної ідентичності вчителя в процесі його професійної підготовки, як зазначає вчена, складається з трьох чинників і поєднує суб'єктивні, чи особистісні, внутрішні

детермінанти, пов'язані з ціннісно-смісловою сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, компетентністю, вміннями, задоволенням, творчістю; об'єктивні, чи зовнішні чинники, пов'язані з вимогами професійної діяльності, яка реалізується в особистісно-орієнтованій парадигмі, що виступає регулювальною основою професійно-особистісного самовизначення вчителя, а також об'єктивно-суб'єктивні чинники, пов'язані з організацією освітньої та професійної сфер.

Також Т. Березіна виділяє три основні етапи становлення професійної ідентичності студентів вищого педагогічного навчального закладу:

- первинний вибір, коли студенти вперше знайомляться з професійною спільнотою, навіть не приміряючись до неї. Водночас у майбутніх педагогів формується ціннісне ставлення до обраної професії;

– підтвердження чи заперечення первинного вибору. На цьому етапі можуть суттєво змінюватися професійні уподобання та наміри студентів, що нерідко призводить до розчарування у своєму професійному виборі або, навпаки, до впевненості в ньому;

- реалізація первинного вибору в діяльності. На цьому етапі відбувається перехід студентів до ототожнення себе зі своєю професійною діяльністю, входження в професійну спільноту, усвідомлення своєї професійної самостійності та ефективності.

На думку Т. Міщенко [15], серед детермінант розвитку професійної ідентичності студентів педагогічного вищого навчального закладу можна виділити такі: прийняття професії, а саме – задоволеність різними аспектами професійної діяльності та професією загалом, прийняття себе в професії – кількісні та якісні особливості професійної самооцінки, прийняття цінностей професійної спільноти.

К. Абульханова-Славська [2], виділяє такі типи ідентичності, відповідно до особливостей самовияву особистості в професії:

- самовияв відбувається через вибір професії, максимально наближений до характеристик особистості. У такому разі життєва перспектива пов'язана з повторенням ситуації, що дає змогу особистості реалізувати свої можливості;

– обирається професія, що дає можливість особистості розвивати професійну майстерність. У такому разі відбувається розвиток, який передбачає якісні зміни професійних позицій у напрямі їх поліпшення. В основі професійного розвитку – вимоги та завдання трудової діяльності, а також розвиток самої особистості;

- самовияв у професії відбувається через удосконалення та розвиток особистісних якостей і здібностей. Професія активізує здібності, що

перебувають у потенційному стані, відкриваючи особистості перспективи її розвитку;

– самовияв людини ґрунтується на розвитку здібностей та самоконтролі, самоаналізі, плануванні творчої активності; у такому разі особистість здатна до руху та професійного розвитку, а також до перетворення умов праці для реалізації власних здібностей.

Висновки. Отже, проведене теоретичне дослідження свідчить, що професійне самовизначення майбутніх педагогів базується насамперед на процесі формування професійної ідентичності фахівця педагогічного профілю. Становлення професійної ідентичності студентів – майбутніх учителів є тривалим, складним і кризовим процесом, який охоплює

різноманітні змістові та структурні компоненти. Розвиток професійної ідентичності та її структурних компонентів є суттєвим для успішного професійного зростання й забезпечується низкою чинників. Підготовка висококваліфікованих фахівців педагогічного профілю передбачає освоєння студентами професії в рамках спеціально організованого навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню та розвитку у них відповідних професійних якостей та здібностей у контексті засвоєння соціально-професійних цінностей, характерних для цієї професійної діяльності.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні психологічних особливостей розвитку професійної ідентичності педагогів.

Список використаних джерел

1. Абдуллаева М. М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход. *Психологический журнал*. 2004. Т. 25. № 2. С. 86–95.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 229 с.
3. Балицкая Н. Н. Формирование самоидентичности у будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки. *ПостМетодика. Роль антропологического фактора в освітніх технологіях XXI століття*. 2002. № 7-8 (45-46). С. 241–244.
4. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 7. С. 24–27.
5. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості. Харків: Фоліо, 1996. 237 с.
6. Буюкас Т. М. О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*. 2000. № 1. С. 56–62.
7. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2004. 438 с.
8. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности. *Психологическое образование*. 2008. № 2. С. 34–39.
9. Жигинас Н. Этапы формирования профессиональной идентичности педагога. *Высшее образование в России*. 2007. № 8. С. 121–122.
10. Коропецька О. М. Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. IX. Ч. 3. Київ, 2007. С. 152–158.*
11. Ложкін Г., Волянюк Н. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Соціальна психологія*. 2008. № 3. С. 123–130.
12. Лукіянчук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць КІНУ ім. Івана Огієнка та Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Вип. 7. Київ, 2010. С. 370–380.*
13. Лукіянчук А. М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації педагогічного профілю.

References

1. Abdullaeva M. M. (2004) Professional personality identity: a psychosemantic approach. *Psychological Journal*. Vol. 25. No. 2. P. 86–95 [in Russian]
2. Abulkhanova-Slavskaya K. A. (1991) Life strategy. Moscow: Thought. 229 p. [in Russian]
3. Balitskaya N. N. (2002) The formation of self-identity among future teachers in the process of training. *Post Methodics. The role of the anthropological factor in the live technologies of the 21st century*. No. 7-8 (45-46). P. 241–244 [in Russian]
4. Berezina T. S. (2008) Formation of a teacher's professional identity. *Teacher education and science*. No. 7. P. 24–27 [in Russian]
5. Bondarenko O. F. (1996) Psychological support for special features. Kharkiv: Folio, 19. 237 p. [in Ukrainian]
6. Buyakas T. M. (2000) On the problems of the formation of a sense of self-identity among student psychologists. *Bulletin of Moscow University. Series 14. Psychology*. No. 1. P. 56–62 [in Russian]
7. Virna Zh. P. (2004) Motivational-sense of regulation by a professional psychologist: dis. ... Dr. Psychol. Sciences: 19.00.01 / Volynskiy state. un-ty. Lutsk, 438 p. [in Ukrainian]
8. Ermolaeva E. P. (2008) Professional identity as a complex characteristic of the subject and activity. *Psychological education*. No. 2. P. 34–39 [in Russian]
9. Zhiginas N. (2007) Stages of the formation of a teacher's professional identity. *Higher education in Russia*. No. 8. P. 121–122 [in Russian]
10. Koropetska O. M. (2007) The problem of professional identity in the context of reform of life in Ukraine. *Problems of the following pedagogical psychology: col. works of G. S. Kostyuk inst. of psychology APN Ukraine / ed. S. D. Maksimenka. T. IX. Part 3. Kiev, 152–158* [in Ukrainian]
11. Lozhkin G., Volyanyuk N. (2008) Professional identity in the context of the marginal behavior of the sub. *Social psychology*. No. 3. P. 123–130 [in Russian]
12. Lukiyanchuk A. M. (2010) Model of professional development of identity and maybutnog teachers. *Problems of an ordinary psychology: col. Works of KPNU and the Institute of Psychology APN Ukraine / ed. S. D. Maksimenka. Vip. 7. Kiev, P. 370-380* [in Ukrainian]
13. Lukiyanchuk A. M. (2019) The problem of identification among professional students of the first major mortgage of I-II regular education accreditation. URL: www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2lukiyanchuk/lukiyanchuk.htm (grain date: 03.10.2019).
14. Melnichuk I. M. (2008) Form of professional and identity Social practices in the minds of training. *Pedagogy and*

- URL :www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2lukiyanchuk/lukiyanchuk.htm (дата звернення: 03. 10. 2019).
14. Мельничук І. М. Формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників в умовах тренінгу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: Вид-во Гуманітарного ун-ту «Запорізький інститут державного і муніципального управління», 2008. Вип. 48. С. 214–221.
  15. Мищенко Т. В. Становление профессиональной идентичности студентов педагогического вуза: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : 19.00.07. Ярославль, 2005. 23 с.
  16. Назыров А. С. Соотношение профессиональной идентичности и педагогической направленности студентов педвузов: дисс. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Московский гос. ун-т. Москва, 1999. 173 с.
  17. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
  18. Павлюк М. М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XI. Ч. 6. Київ, 2009. С. 318–327.
  19. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. Москва: Изд-во УРАО, 2002. 160 с.
  20. Сафин В. Ф., Абдрашитов Ф. Г. Идентификация как механизм осознания студентами себя в качестве субъекта педагогической деятельности. *Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в педагогическом институте*. Москва, 1980. С. 125–127.
  21. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. Москва: Аспект-Пресс, 2003. 368 с.
  22. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 600 с.
  - psychology of the form of creative specialties: problems and searching: Editorial: T. I. Suschenko (head. Ed.) Zaporizhzhya: Type of Humanitarian University “Zaporizhzhya Institute of Sovereign and Municipal Administration”. VIP. 48. P. 214–221 [in Ukrainian]
  15. Mishchenko T. V. (2005) Formation of professional identity of students of a pedagogical university: author. diss. for the degree of Cand. of psychol. Sciences: 19.00.07. Yaroslavl, 23 p. [in Russian]
  16. Nazyrov A. S. (1999) Correlation of professional identity and pedagogical orientation of students of pedagogical universities: diss. ... cand. of psychol. Sciences: 19.00.07 / Moscow State. un-t Moscow. 173 p. [in Russian]
  17. Fundamentals of practical psychology / V. Panok, T. Titarenko, N. Chepelova and in. Kiev: Libid, 1999.536 p. [in Ukrainian]
  18. Pavlyuk M. M. (2009) Deveopment of professional and identity teacher as a clerk of gradual disadaptation of schoolchildren. Problems of the following pedagogical psychology: col. works of Institute of Psychology APN Ukraine /ed. S. D. Maksimenka. T. XI. Part 6. Kiev, P. 318–327 [in Ukrainian]
  19. Povarenkov Yu. P.(2002) Psychological content of the professional development of man. Moscow: Publishing House of URAO, 160 p. [in Russian]
  20. Safin V.F., Abdrashitov F.G. (1980) Identification as a mechanism for students to recognize themselves as a subject of pedagogical activity. The formation of the teacher’s personality in the system of the educational process at the pedagogical institute. Moscow, P. 125–127 [in Russian]
  21. Stefanenko T. G. (2003) Ethnopsychology. Moscow: Aspect-Press, 368 p. [in Russian]
  22. Schneider L. B. (2004) Professional identity: theory, experiment, training. Moscow: Publishing House of the Moscow Psychological and Social Institute; Voronezh: Publishing house of NPO MODEK. 600 p. [in Russian]

Рецензент: д-р пед. наук, професор Сегеда Н.А.

Відомості про авторів:

Кочкурова Ольга Володимирівна
oliakochkurova55@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна

Федорова Олена Василівна
helenafedorova25@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Єрмак Ганна Володимирівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2019/23/41/46

Information about the authors:

Kochkurova Olga Volodymyrivna
oliakochkurova55@gmail.com

Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Hetmanskaya St., 20, Melitopol, 72312, Ukraine

Fedorova Olena Vasylivna
helenafedorova25@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Yermak Hanna Volodymyrivna

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2019/23/41/46

Матеріал надійшов до редакції 16. 10. 2019 р.
Прийнято до друку 13. 11.2019 р.

Received at the editorial office 16. 10. 2019.
Accepted for publishing 13. 11. 2019.